

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ

ΤΕΧΝΗ - ΧΑΡΙΣΜΑ - ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

Ὑπό

ΑΓΝΗΣ ΠΑΒΕΪ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η' ΕΛΛΑΣ

Γενική Ἱστορία

Οἱ Ἕλληνες ἐμφανίζονται κατὰ πρῶτον εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς περιπλανώμενοι Ἀριανοί, κατερχόμενοι ἀπὸ τὰς κορυφὰς τῶν Ἰλλυρίων ὁρέων πρὸς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον, ἐνδεδυμένοι μὲ δорὰς καὶ ὠπλισμένοι μὲ ὀρειχαλκίνοις πελέκεις. Ἀπετελοῦντο ἀπὸ πολλὰς φυλάς, ὁμαδικῶς δὲ ἤσαν γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα («Ἕλληνες»). Εἰς τὸ νότιον μέρος τῆς χερσονήσου ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς πολιτισμένους πληθυσμοὺς τοῦ Αἰγαίου, κατὰ τῶν ὁποίων ἀργότερα ἐπολέμησαν. Ὡς φαίνεται, κατέκτησαν καὶ κατέστρεψαν τὸν πολιτισμὸν τοῦ Αἰγαίου, ἐπὶ τῆς τέφρας τοῦ ὁποίου οἰκοδόμησαν τὸν ἰδικὸν τῶν πολιτισμὸν. Ἐπεξετάθησαν πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς βορρᾶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰ παράλια τῆς Μαύρης Θαλάσσης, ὡς καὶ δυτικῶς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐκεῖθεν κατὰ μῆκος τῶν βορείων ἀκτῶν τῆς Μεσογείου, ὅπου ἴδρυσαν τὴν Μασσαλίαν, εἰς τὴν θέσιν προγενεστέρας φοινικικῆς πόλεως.

Εἰσεχώρησαν ὡς ἄγρια στίφη ἐπιδρομῶν εἰς χώρας ἐχούσας παλαιὸν πολιτισμὸν, ὅπου ὑπῆρχεν ἤδη γεωργία, ἱστιοπλοῖα καὶ ἐμπόριον, περιτειχισμένοι πόλεις, ναοί, ἐξελιγμένον σύστημα γραφῆς καὶ κάποια φιλολογία. Δὲν οἰκοδομοῦσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἐφ' ὅσον ἔκαμαν προόδους, πολιτισμὸν σύμφωνον πρὸς τὰς ἰδιόκτας τῶν ἀντιλήψεις, τὰς πεποιθήσεις καὶ τὰ ἔθιμά των, ἀλλὰ προσηρμόζοντο πρὸς τοὺς πολιτισμοὺς τῶν φυλῶν μετὰ τῶν

ὁποίων ἀνემειγνύοντο. Αὐτὸ ἴσως ἐξήγει τὴν μετέπειτα ἐλευθερίαν τῆς σκέψέως των—δὲν ἐδεσμεύοντο ἀπὸ παλαιᾶς παραδόσεις περὶ βασιλέων, ἱερέων, ναῶν, πολιτειῶν καὶ ἰσχυρῶν θεῶν. Εἶχον εὐστροφίαν πνεύματος καὶ ἐθεώρουν τοὺς ἑαυτοὺς των ἐλευθέρους ν' ἀκολουθήσουν τὴν ὁρμὴν τῶν σκέψεῶν των χωρὶς νὰ ἀναγκάζωνται νὰ σπάζουν πρῶτα παλαιούς δεσμοὺς σφυρηλατημένους ἀπὸ αἰῶνων μὲ σωρείαν πρωτογόνων πεποιθησῶν εἰς δαίμονας, μαγικατοείας καὶ τὰ τοιαῦτα.

Κατέστρεφον τοὺς ὑπάρχοντας τότε πολιτισμοὺς καὶ συνεδύαζον διάφορα μέρη πρὸς σχηματισμὸν τοῦ ἰδικοῦ των. Οὕτω ἐκληρονόμου ἀπὸ τὸ παρελθὸν γνώσεις ὅσας οὐδεὶς ἄλλος ἀρχαιότερος λαὸς κατεῖχε ποτέ, καὶ ἐφ' ὅσον εἰσέδουν βαθύτερα εἰς τὰ ἀπόκρυφα δεδομένα, τόσον ἐγίνοντο περισσότερο εὐλαβεῖς καὶ δεισιδαίμονες, ἀποτέλεσμα τῆς κληρονομίας αὐτῆς.

Θεῖα καταγωγή τῆς Ἱατρικῆς

Μέγα μέρος τῶν ὅσων γνωρίζομεν περὶ τῆς Ἱατρικῆς κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τὸ χρεωστοῦμεν εἰς τὸν Ὅμηρον: τὴν «Ἰλιάδα» καὶ τὴν «Ὀδύσειαν». Οἱ θεοὶ τῶν ἡρωικῶν Ἑλλήνων ἦσαν ἐξυμνηθέντα ἀνθρώπινα ὄντα καὶ δὲν τοὺς ἀντίκρυζον μὲ τόσον ὑπερβολικὸν φόβον καὶ δέος ὅσον τὸ ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τοὺς θεοὺς τῶν ἄλλων πολιτισμῶν, οὕτε καὶ ἀνεμένετο ἀπὸ αὐτοὺς νὰ κάμουν θαύματα καὶ νὰ σώζων τὴν ζωὴν τῶν θνητῶν. Θεὸς τῆς Ἱατρικῆς ἦτο

Ἄσκληπιός, θεωρούμενος υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις ἐδιδάχθη τὴν τέχνην τῆς θεραπευτικῆς ἀπὸ τὸν Χείρωνα, ἓνα ἐκ τῶν Κενταύρων. Ὁ μῦθος τῆς γεννήσεώς του εἶναι ὁ ἐξῆς: Μία κόρη, ὀνόματι Κορωνίς, ἀπὸ ἔμεινεν ἔγκυος ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα, κατέφυγεν εἰς τὰ ὄρη ἄνωθεν τῆς Ἐπιδαύρου· ἐγεννήθη τὸ βρέφος Ἀσκληπιὸς καὶ ἡ μητέρα του τὸ ἐγκατέλειψεν ἐπάνω εἰς τὸ ὄρος, ὅπου τὸ ἐθήλασε μία αἶξ καὶ τὸ ἐφρόντισεν ἕνας σκύλος. Ὁ Ὀμηρος δὲν τὸν ἀναφέρει ὡς θεόν, ἀλλ' ὡς θνητὸν βασιλέα τῆς Θεσσαλίας. Οἱ δύο γνωστοὶ υἱοὶ του, ὁ Μαχάων καὶ ὁ Ποδαλείριος, ἠκολούθησαν τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν τῆς Τροίας· ἡ πολιορκία τῆς πόλεως αὐτῆς ἀποτελεῖ ἐπίθεσιν καθ' ἑνὸς ἐκ τῶν τελευταίων μινωικῶν φρουριῶν. Λέγεται ὅτι ὁ Μαχάων ἦτο «ιατρός συγκεντρῶνων ἀξίαν πολλῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν ἐξαγωγὴν βελῶν καὶ τὴν κατόπιν ἐπίθεσιν καταπραϋντικῶν φαρμάκων», καὶ ὅτι ὁ Ποδαλείριος ἦτο «ἐξαιρετικὰ ἐπιτηδεύς εἰς τὴν διάγνωσιν δυσχερεστάτων περιστατικῶν καὶ εἰς τὴν θεραπείαν νοσημάτων τὰ ὅποια ἐθεωροῦντο ἀθεράπευτα». Ἐκ τῶν ἐξ θυγατέρων τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἡ περισσότερο φημισμένη εἶναι ἡ Ὑγίεια, θεὰ τῆς Ὑγιεινῆς. Γνωστὴ ἐπίσης εἶναι ἡ Πανακεία, ἡ θεραπεύτρια, καὶ ἡ Μεδιτρίνα, ἡ προσφυλάσσουσα τὴν ὑγίαν. Ἡ Ἡπιόνη, σύζυγος τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἐθεωρεῖτο ἡ παρήγορος καὶ ἡ χαρίζουσα ἀνακούφισιν.

Τὶ ἀναφέρει ὁ Ὀμηρος περὶ περιποιήσεως τραυμάτων

Εἰς τὴν «Ἰλιάδα» ἀναφέρονται ἑκατὸ τοῖλάχιστον περιπτώσεις τραυματισμῶν ἀπὸ ἀκόντιον, λόγχην ἢ βέλη, ἢ ἐκσφενδομισμὸν μεγάλων ὄγκων βράχων· ἐπίσης ὑπάρχουν περιγραφαὶ τῶν ἐν χρήσει θεραπευτικῶν μέσων. Ὅλα αὐτὰ φανερώνουν ἐξοικείωσιν μὲ τὴν ἀνατομίαν καὶ μὲ τὰς σημαντικώτερας μεθόδους περιποιήσεως τῶν τραυμάτων. Τὰ κατωτέρω (ραψῶδια Δ τῆς «Ἰλιάδος», στίχος 215 κ.ά.) δίδουν ἓνα παράδειγμα τῆς ἐπιτηδεϊότητος τοῦ Μαχάωνος περιποιουμένου τὸν τραυματισθέντα Μενέλαον, βασιλέα τῆς Σπάρτης:

Καὶ τοῦ ἄλυσε τὸ πλουμιστὸ ζωννάρι, κὶ ἀπὸ
κάτου
λεῖ τῇ ζωσμένην του φασκιὰ πού φτιάσανε
οἱ χαλκιάδες.

Τότες, σὰν εἶδε τὴν πληγὴν πού τ' ἀνοιξε ἡ
σαῖτα,
ρομφαεῖ τὸ αἷμας, κὶ ὕστερα κάτι καλὰ βο-
τάνια
τῆς βάζει ἀπάνον πού ἔξερε, καὶ μιὰ φορὰ
πού τὰ ἔχε
ἀπὸ φίλια ὁ Χείρωνας δοσμένα τοῦ γοιοῦ
του.

Εἰς τὴν ραψῶδιαν Λ (στίχος 842 κ.ά.) διαβάζομεν:

Εἶπε, καὶ στήν καλόβα του τὸν πάει, ση-
κῶνοντάς του
κάτου ἀπ' τὰ στήθια. Κὶ εἶδε τον ὁ παρα-
γῶς καὶ χάμον
τοῦ στρώνει βοϊδοδόγματα. Ἐκεῖ τότε ξα-
πλώνει,
κὶ ὄχ τὸ μερὶ τῇ χάλκινῃ φαρμακερῇ σαῖτα
μὲ τὸ μαχαίρι τοῦ ἔκοψε καὶ τοῦ ἔπλυνε τὸ
αἷμας
μὲ χλιαρὸ νεράκι· ἀπὲ μιὰ ρίζα μὲ τὰ χέρια
τοῖβει καὶ βάζει του, πικρὴ πονοκοιμήτρα
ρίζα.
Ἔτσι ὅλοι πιά τοῦ λούφαξαν οἱ πόνοι, κὶ ἡ
πληγὴ του
σιγὰ σιγὰ ξεράθηκε καὶ τοῦ ἔπαψε τὸ αἷμας.

(Μετάφρασις Α. Πάλλη)

Ἀπὸ ἄλλο ἀπόσπασμα πληροφορούμεθα ὅτι ἡ Ἑλένη ἐνεστάλαξε νηπενθίνην εἰς τὸν οἶνον «ὡς ἀντίδοτον εἰς τοὺς πόνους θλίψεως καὶ ὀργῆς, φάρμακον καταπραϋντικόν, ἀποτελεσματικὸν ἐπὶ παθήσεων οἰασθήποτε φύσεως».

Ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς πού ἔκαμεν ὁ Σιλῆμαν ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Τροίας δι-επιστώθη ὅτι ἡ «Ἰλιάς» τοῦ Ὀμήρου δὲν εἶναι μονάχα δημιουργημα τῆς ἰδίας του ρωμαντικῆς καὶ ποιητικῆς φαντασίας, ἀλλὰ εἶναι, πιθανώτατα, πραγματικὴ ἀφήγησις γεγονότων τὰ ὅποια διεδραματίσθησαν περὶ τὸ 1200 π.Χ.

Ναοί-νοσοκομεία αφιερωμένα εις τὸν Ἄσκληπιόν

Ὁ Ἄσκληπιὸς ἀνεκηρύχθη δημοσία θεότης εις τὰς Ἀθήνας τὸ 420 π.Χ., ἀφοῦ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἶχεν ἐμπνεύσει σεβασμὸν μέχρι λατρείας. Μέγας ἀριθμὸς ναῶν, γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἄσκληπεία, εἶχον ἀνεγερθῆναι πρὸς τιμὴν του· οἱ πλεόν φημισμένοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν εἰς τὰ Τρίκαλα τῆς Θεσσαλίας, εἰς τὴν Κνίδον ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Καρίας, εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν Κυρήνην ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Λιβύης, ἐναντι τῆς νήσου Κρήτης, εἰς τὴν Ἐπίδαυρον τῆς Ἀργολίδος, εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπὶ τῆς νήσου Κῶ.

Οἱ ἱερεῖς-ιατροὶ ἐθεωροῦντο ἀπόγονοι τοῦ Ἄσκληπιοῦ καὶ ἀναμφιβόλως πολλοὶ θὰ κατήγοντο ἀπ' αὐτόν. Ἡμποροῦμεν νοερῶς ν' ἀναπαραστήσωμεν τὰς ἐγκαταστάσεις τῶν ναῶν-νοσοκομείων αὐτῶν ἀπὸ τὴν περιγραφὴν τῆς χωρομετρήσεως καὶ τῶν ἀνασκαφῶν τὰς ὁποίας ἔκαμεν ὁ καθηγητὴς Meyer Steineg κατὰ τὰ πρόσφατα ἔτη εἰς τὴν νῆσον Κῶ. Ὁ ναὸς αὐτὸς εἶχεν ἀνεγερθῆναι ἐπὶ ἐξαιρετικὰ ὑγιεινῆς τοποθεσίας ἐπὶ τῶν βορείων κλιτύων ὀροσειρῶς ἢ ὁποία ἐπεξετεινέτο ἐπὶ ὄλου τοῦ μήκους τῆς νήσου καὶ ἢ ὁποία ἔχει ὕψος ἄνω τῶν 1.000 μέτρων. Ὁ ναὸς καὶ τὰ παραρτήματά του ἦσαν εἰς ἀπόστασιν περίπου 3 χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ περίπου 100 μέτρα ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Τὰ ὄπισθεν ὑψώματα ἦσαν σκεπασμένα ἀπὸ πευκῶνας, οἱ ὁποῖοι παρεῖχον ἐπαρκῆ προστασίαν κατὰ τοῦ πολὺ ὄχληροῦ καὶ πολὺ ἀνθυγιεινοῦ νοτίου ἀνέμου. Ἀρκετὰ μεγάλο ρυάκιον πολὺ καθαροῦ ὕδατος ἔρρεεν ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ καὶ ἢ πηγὴ ἐξ ἧς ἀνέβλυζε ἦτο 100 μέτρα ὑψηλότερα ἐπὶ τῆς πλαγιᾶς τοῦ βουνοῦ. Γειτονεῦει καὶ πηγὴ μεταλλικοῦ ὕδατος περιέχουσα καὶ σίδηρον καὶ θεῖον. Ὁ καθ' ἑαυτὸ ναὸς ἴστατο ἐπὶ τριῶν τεχνητῶς κατεσκευασμένων ταρατσῶν, συνδεομένων διὰ σειρᾶς μεγάλων καὶ χονδρῶν βαθμίδων μὲ πρόσοψιν πρὸς βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν.

Οἱ ἐν χρήσει θεραπευτικοὶ παράγοντες ἦσαν ὁ ἥλιος, ὁ καθαρὸς ἀἴρ καὶ τὸ πόσιμον ὕδωρ, αὐστηροὶ ὄροι διαιτητικῆς, μαλάξεις καὶ γυμναστικῆ, ὡς καὶ καλὴ παροχὴ φαρμάκων καὶ χειρουργικαὶ ἐπεμβάσεις.

Ἡ σειρά τὴν ὁποίαν ἠκολούθουν ἦτο περιουρῆς ἢ ἐξῆς: ὁ πάσχων ὑπεβάλλετο προκαταβολικῶς εἰς λουτρὸν καὶ διαίταν, μετ' ὃ μετεφέρετο εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ καὶ παρεκινεῖτο εἰς προσευχὴν καὶ προσφοράς εἰς τὸν θεὸν Ἄσκληπιόν. Κατόπιν προητοιμάζετο διὰ τὸν ὕπνον καὶ ὑπετίθετο ὅτι ἢ ἐνδεικνυομένη γραμμὴ θεραπείας καὶ τὰ ἀναγκαῖα φάρμακα θὰ τοῦ ἀπεκαλύπτοντο κατὰ τὸν ὕπνον ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ. Ἄμα ἀφυπνίζετο, ἀφηγεῖτο τὸ ὄνειρον εἰς τὸν ἱερέα-ιατρόν. Ἐνίοτε ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ ἱατρός ὁ ὁποῖος ὑπεβάλλετο εἰς τὸν ὕπνον ἐν τὸς τοῦ ναοῦ καὶ ἀνειρευέτο ὁ ἴδιος τὴν ἐνδεικνυομένην θεραπείαν. Ἐπιπροσθέτως ὁ θεὸς προεβλέπετο ὅτι ἢ ἐχρησιμοποίει καὶ τὴν ἰδίαν του πεῖραν διὰ τὴν διάγνωσιν καὶ τὰς γνώσεις τὰς ὁποίας κατεῖχε. Συχνὰ παρεκινεῖτο τὸν πάσχοντα ἐνὸς ἔκοιμάτου, καὶ ὄλαι αἱ νοσοκόμοι γνωρίζουν ὁποία πολῦτιμος κλινικὴ ἀλήθεια ἠμπορεῖ νὰ φανερωθῆ μετ' αὐτὸν τὸν τρόπον αὐτόν.

Τὰ ἱερά ἐμβλήματα τῆς λατρείας ἦσαν ὁ ὄφις, τὸ σύμβολον τῶν θετικῶν γνώσεων, τῆς νεότητος καὶ τῆς ἀθανασίας, καὶ ὁ σκύλος, συμβολίζων πιθανῶς τὴν ἀφοσίωσιν. Ὅμως, μὲ τὸν πέμπτον αἰῶνα, ὁ σκύλος ἀντεκατεστάθη ἀπὸ τὴν βακτηριαν, ἐμβλημα τῶν ἐνδεχομένων ταξιδίων, τὸ πλείστον διὰ πεζοπορίας. Ἡ ράβδος καὶ ὁ ὄφις εἶναι τὰ ἐμβλήματα πλείστων ἱατρικῶν ὀργανώσεων καὶ τὴν σήμερον.

Λέγεται ὅτι ἢ λατρεία τοῦ Ἄσκληπιοῦ εἶχε μεταδοθῆ μαζί μὲ ἄλλα θρησκευτικὰ ἔθιμα ἀπὸ τοὺς Φοίνικας. Ἡ ὄλη κατεκτείνετο εἰς τὴν ἀναμφιβόλως πρὸς τὴν ἀγνοίαν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν, ἀλλὰ αἱ φυσικαὶ καὶ καλλοναὶ τοῦ περιβάλλοντος, ἢ ἀνάπαυσις καὶ ὁ ἥλιος, ὅσον καὶ τὰ ἱαμακτικὰ νερά, ὅλα ἦσαν πολῦτιμοὶ παράγοντες διὰ τὰ ἐπιεργετικά ἀποτελέσματα τῶν θεραπειῶν.

Ὁ περισσότερο γνωστὸς ναὸς τοῦ Ἄσκληπιοῦ, τὸσον ἀπὸ τὴν λογοτεχνίαν ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς ἀνασκαφάς, εἶναι ὁ τῆς Ἐπίδαυρου. Ἀπέχει περὶ τὰ 30 μίλια ἀπὸ τῆς Ἀθήνας, καὶ κεῖται μεταξὺ δύο ὀροσειρῶν. Αἱ ἀπομείνασαι ἀρχαιότητες εἶναι προσεταί εἰς τοὺς ταξιδιώτας καὶ θυροῦται ὅτι κατεῖχον χῶρον διὰ 500 περίπου ἀσθενεῖς, ὅτι

ὑπάρχον θάλαμοι καὶ διάδρομοι, λουτρά, γυμναστήρια καὶ βιβλιοθήκαι, ἰδιαίτερα δωμάτια δι' ἐπισκέπτας καὶ διὰ πάσχοντας, καὶ οἰκήματα δι' ἱερεῖς καὶ ἰατρούς. Διηυθύνετο ὑπὸ Γενικοῦ Διαχειριστοῦ.

Συμμετοχὴ γυναικῶν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν θεραπειῶν ἀπὸ σκοπιᾶς ἱστορικῆς καὶ μυθολογικῆς

Αἱ Ἑλληνίδες γυναῖκες τοῦ τετάρτου καὶ τοῦ πέμπτου π.Χ. αἰῶνος δὲν μετεῖχον τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ πνευματικῆς ἐξελιξέως τῶν ἡμερῶν τῶν. Ἔζων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐν ἀπομονώσει. Δὲν ἀναφέρονται γυναικῆς νοσοκόμοι ἢ βοηθοὶ εἰς τοὺς ναοὺς-νοσοκομεῖα, καίτοι γίνεται λόγος περὶ ἱερείων. Ὑπάρχον δύο κατηγορίαι ἱερείων, ἢ μία ἐξ αὐτῶν ἐβοήθει εἰς τὰς ἱεροτελεστίας ἐντὸς τοῦ ναοῦ, καὶ ἢ ἄλλη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρακτικωτέρων καθηκόντων. Ἦσαν γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα «κωνηφόροι» καὶ «λουτροθεράπαινοι», καὶ ἔσσι ἐπεριποιούντο τοὺς ἀρρώστους καὶ ἐβοήθουν τοὺς ἀναπήρους εἰργάζοντο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἀνωτέρω. Αἱ γυναῖκες ἀναμφύβλως ἐξετέλουν, καίτοι ἀπαρτήρητοι, πολυτίμους ἐργασίας πρὸς ἀνακούφισιν τῶν πασχόντων, καὶ, βεβαίως, εὗρισκον πεδίον εὐρείας δράσεως εἰς τὴν μαιευτικὴν. Λέγεται ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Σωκράτους ἦτο γερὴ καὶ γενναία μαῖα, τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Πύρρου. Ὁ Πλάτων ἀναφέρει ὅτι ἡ ἐξάσκησις τοῦ ἐπαγγέλματος τῆς μαίας ἦτο ἐμπειστευμένη εἰς ἡλικιωμένας, πεπεισμένας γυναῖκας. Εἶναι καταφανὲς ὅτι ὑπάρχον καὶ γυναῖκες ἐντεταλμένα τὴν περιποίησιν τῶν πασχόντων, εἴτε ὡς ἰατρῖναι εἴτε ὡς νοσοκόμοι, διότι εἰς τὸν «Ἰππόλυτον» ὁ Εὐριπίδης ἀναφέρει μία θεράπαιναν λέγουσαν εἰς τὴν κυρὰν τῆς, τὴν Φαίδραν: «Ἄν αἰσθάνεσαι καμμίαν ἀδιαθεσίαν τὴν ἴποιν δὲν θέλεις νὰ φανερώσης εἰς τοὺς ἄνδρας, ἐδῶ ὑπάρχον γυναῖκες ποὺ εἶναι ἀρμόδιαι ν' ἀσχοληθοῦν ὅπως πρέπει, σύμφωνα μὲ τὰς ἀνάγκας». Καὶ ὁ Πλάτων εἰς τὴν «Δημοκρατίαν» λέγει: «Ἔτσι, φίλε μου, δὲν ὑπάρχει ἓνα ἐπάγγελμα τὸ ὁποῖον μεταξὺ ὄλων τῶν κατοίκων τῆς πόλεως νὰ εἶναι ἀποκλειστικῶς ἀρμόζον εἰς γυναῖκα

ὡς γυναῖκα, οὔτε καὶ εἰς ἄνδρα ὡς ἄνδρα, ἀλλὰ αἱ εἰδικαὶ ἐπιδόσεις μοιράζονται ἀδιακρίτως μεταξὺ τῶν δύο φύλων. Ἡ γυναῖκα εἶναι ἐκ φύσεως ἀρμόδια διὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς εἰς ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα, τὸ ἴδιο καὶ ὁ ἄνδρας, ἀλλὰ εἰς ὅλα ἡ γυναῖκα εἶναι κάπως πλεον ἀδύνατη ἀπὸ τὸν ἄνδρα. Εἶναι, ὡς ἐκ τούτου, σωστὸ νὰ ἐμπιστευώμεθα ὅλα εἰς τὸν ἄνδρα καὶ τίποτε εἰς τὴν γυναῖκα; Πῶς θὰ τὸ κάμωμεν αὐτό; Λοιπόν, φαντάζομαι ὅτι μία γυναῖκα, λόγῳ φυσικῆς ροπῆς, εἶναι κατάλληλος διὰ νὰ εἶναι ἰατρός, καὶ ἄλλη πάλιν ὄχι· μία εἶναι ἐκ φύσεως μουσικός, καὶ ἄλλη πάλιν ὄχι.»

Ὑπῆρξαν γνωστὰ ἐκ παραδόσεως γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι ἔχαιρον σεβασμοῦ ὡς ἔχουσαι παρασχεῖν ὑπηρεσίας πρὸς ἀνακούφισιν τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος. Εἶναι ἡ Ἡρα—ἡ θεῖα μαῖα, ἡ ὁποία ἐβοήθει τὰς γυναῖκας κατὰ τὸν τοκετόν. Τὴν παριστάνουν μὲ ψαλίδι ἀνὰ χεῖρας διὰ τὴν ἀποκοπὴν τοῦ ὀμφαλίου λώρου. Ἡ κόρη τῆς, ἡ Εἰλείθια, ἦτο ἡ θεὰ τῆς μαιευτικῆς.

Ἄναφέρονται καὶ αἱ θεαὶ μάγισσαι, ἡ Κυβέλη, κόρη τοῦ Μίνωος, βασιλέως τῆς Φρυγίας, γνωστὴ ὡς ἡ «Μεγάλη Μητέρα», ἡ ὁποία ἐφεῦρε ἀλοιφὰς πρὸς καταπράνυσιν τῶν γαστρικῶν ἐνοχλήσεων τῶν βρεφῶν. Ἡ Ἐκάτη, ἡ ὁποία ἀνεκάλυψε τὴν ἀκονιτίνην, τὴν ὁποίαν ἐλάμβανεν ἀπὸ τὸν σίελον τοῦ Κερβέρου, ἐπίσης καὶ τὴν μπελλαντόναν. Ἡ Κίρκη καὶ ἡ Μήδεια ἦσαν αἱ θυγατέρες τῆς. Τὸ ρόφημα τῆς Κίρκης εἶχε, πιθανώτατα, προέλευσιν τὰ νυκτερινὰ φαντάσματα τοῦ θανάτου, καὶ ἡ Μήδεια ἀνεκάλυψε τὸ κολχικόν. Τὰ πρόσωπα ὅμως αὐτὰ κατεσκευάζον ποτὰ καὶ φίλτρα ἔρωτος, ποὺ εἶχον τὴν δύναμιν νὰ μετατρέπουν τοὺς ἄνδρας εἰς χοίρους, καὶ πρόσωπα σεβάσμια εἰς γελοῖους αἰσθηματίας. Ὁ Bendel Harris εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ ἄνοδος εἰς τὸν Ὀλυμπον» παρέχει δεδομένα ποὺ μᾶς κάμουν νὰ πιστεύωμεν ὅτι κῆποι μὲ ὄλων τῶν εἰδῶν τὰ βότανα ἐκαλλιεργοῦντο εἰς πολὺ παλαιὰν ἑλληνικὴν ἐποχὴν.

Ἄνατομία-Φυσιολογία

Κατὰ τὸν βον αἰῶνα π.Χ. τὰ πλεῖστα τῶν ἑλληνικῶν κρατιδίων εἶχον γίνει ἀριστο-

κρατικά δημοκρατία· ἐν τούτοις ἡ δουλεία ἐθεωρεῖτο φυσιολογικὴ κατάστασις, καὶ ἐν τῷ συνόλω αἱ γυναῖκες ἐθεωροῦντο ἀνώριμοι δι' ἐλευθερίαν καὶ πολιτικὰ δικαιώματα. Φυσικὴ ἀγωγή καὶ ἀθλητισμὸς παντὸς εἴδους ἦσαν εὐρύτατα διαδεδομένα. Οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες εἶχον εἰσαχθῆ τὸ 776 π.Χ. καὶ ἐτελοῦντο ἕκτοτε κατὰ τετραετία. Περιελάμβανον δρόμους, πυγμαχίαν, πάλην, ἄλμα, ρίψιν ἀκοντίου καὶ δίσκου, ἀρματοδρομίας καὶ ἵπποδρομίας. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ ἡ δύναμις ἀφρημέναν ἐνοικοῦν ἐξείλισσοντο εἰς βαθμὸν ἀγνωστον ὡς τότε εἰς τὰ χρονικά τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Οἱ Ἕλληνες εἶχον συλλάβει ἰδανικά φυσικῆς χάριτος καὶ τελειότητος συνδυαζόμενα μονάχα μὲ ἀπόλυτον ὑγείαν καὶ ἀπεθανάτιζον τὰ ἰδανικά αὐτὰ εἰς τὴν γλυπτικὴν των καὶ τὴν ἐν γένει τέχνην των.

Ἀρχὴ ἐπιστημονικῆς Ἰατρικῆς

Οἱ Ἕλληνες εἶχον ἐμποτισθῆ ἰδέας περὶ δαιμονίων ἀπὸ τὴν Βαβυλώνα καὶ τὴν Ἀσσυρίαν, ἐκ παραλλήλου ὁμοῦ καί, πιθανώτατα, πολυτίμους γνώσεις, διότι ὁ Σαρδανάπαλος εἶχε συγκεντρώσει τότε ὅλας τὰς παραδόσεις περὶ ἱατρικῆς τῆς χώρας του εἰς τὴν μεγάλην βιβλιοθήκην τῆς Νινευῆ. Εἶχεν, ἐνδεχομένως, σφετερισθῆ καὶ ἰδέας περὶ ὑγιεινῆς ἀπὸ τοὺς Μίνωας, ὡς καὶ γνώσεις μαθηματικῶν καὶ φαρμακευτικῆς ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους, μαζί μὲ τὰς βάσεις τῆς ἱατρικῆς των ἠθικῆς. Πολλοὶ ἐκ τῶν ναῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ εἶχον μετατραπῆ εἰς σχολὰς ἱατρικῆς· ἐν τούτοις, εἰσεχώρει ἀκόμη εἰς τοὺς ναοὺς οὐκ ὀλίγη ἀγυρτεία.

Περίπου τὴν ἐποχὴν ὁμοῦ ἐκείνην, ἡ Ἑλληνικὴ Ἰατρικὴ ἤρχισε νὰ στρέφεται θετικώτερα πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ν' ἀποσπᾶται ἀπὸ τὴν ἀγυρτείαν, τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν μαγείαν, καὶ ν' ἀξιοποιῆ τινας ἐκ τῶν παραδόσεων αἱ ὁποῖαι τὴν διέπουν μέχρι καὶ τὴν σήμερον. Οἱ Ἕλληνες συνεκέντρωναν καὶ κατεχώρουν τὰς παρατηρήσεις των ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς ἀσθενείας. Ὑπῆρχε καλῶς ὀργανωμένη δημοσία ἱατρικὴ ὑπηρεσία κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ἕκτου αἰῶνος π.Χ., πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο μεγίστης σημασίας διὰ τὸ κράτος

ὡς σύνολον. Καὶ τὰ διακόσια χρόνια τὰ ἑποῖα ἐπηκολούθησαν ὑπῆρξαν τὰ πλέον φαινεῖν ἀπὸ ἀπόψεως τελειότητος πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς. Φιλοσοφικαὶ Σχολαὶ ἀνεφαίνοντο εἰς πλεῖστα ὅσα κέντρα ἦτο ἡ ἐποχὴ ἡ ὁποία ἀνέδειξε τὸν Πλάτωνα, τὸν Σωκράτη, τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Σωφοκλῆ, τὸν Εὐριπίδην, τὸν Πίνδαρον, τὸν Ἀριστοφάνη καὶ ἄλλους, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἦσαν ἕκτοτε σεβαστὰ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, λόγῳ τῆς μαθήσεώς των.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου αἰῶνος π.Χ. αἱ Ἀθῆναι ἐκυβερνῶντο ἀπὸ τὸν Περικλῆ, ἐξέχοντα πολιτικὸν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος συνεκέντρωνε ἐξαιρετον πολιτικὸν νοῦν μαζί μὲ τὸν πλέον διακαῆ πόθον πρὸς ἐπίτευξιν τῶν βαθυτέρων καὶ ὠραιότερων σκοπῶν τῆς ζωῆς· καὶ ἦτο ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἐγεννήθη ὁ Ἴπποκράτης—ὁ θεωρούμενος ὡς πατὴρ τῆς νεωτέρας ἱατρικῆς—γεννηθεὶς εἰς τὸ ἱερατεῖον τοῦ Ἀσκληπείου τῆς Κῶ τὸ 460 π.Χ. Ἐλάχιστα εἶναι γνωστὰ περὶ αὐτοῦ ἐξ ἱστορικῆς πηγῆς· ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, καὶ τὰ ἕκατὸ περίπου ἔργα τὰ γνωστὰ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἴπποκράτειος Συλλογῆ» ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ὅλα ἔργα ἰδικὰ του· αἱ ἐκδηλούμεναι ἀπόψεις εἶναι συχνὰ ἀντιφατικαί, καὶ εἶναι καταφανὲς ὅτι οἱ συγγραφεῖς των ἔζων εἰς διάφορα μέρη τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ κατ' ἐποχὰς αἱ ὁποῖαι ἀπεῖχον ἀπ' ἀλλήλων ἴσως καὶ ἑκατονταετίας. Τὰ καλύτερα ἐξ αὐτῶν, ἐν τούτοις, παρέχουν ἰδεώδεις ἠθικὰς ἀρχάς, ἀπολύτως συμφώνους πρὸς ὅσα εἶναι γνωστὰ περὶ τοῦ Ἴπποκράτους. Ὁ Καθηγητὴς Charles Singer, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Ἴπποκράτους, λέγει:

«Ἡ μορφή αὐτοῦ, ἀπὸ ἀπόψεως κάλλους καὶ ἀξιοπρεπειας, εἶναι ἀνωτέρα πάσης ἐξάρσεως. Κερδίζων, ἴσως, εἰς παράστασιν ἔναντι ὅσων ὑστερεῖ εἰς σαφήνειαν, ὁ Ἴπποκράτης θὰ μείνῃ διὰ παντὸς ὁ τύπος τοῦ τελείου ἱατροῦ. Μορφωμένος, παρατηρητικὸς, ἀνθρωπιστὴς, μὲ βαθὺν σεβασμὸν διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἀρρώστων του, ἀφ' ἑνός, αἰσθάνεται ἀφ' ἑτέρου τὸν πόθον ὅπως ἡ πείρα του ἀποβῆ εἰς ὄφελος τῶν ἄλλων. Συστηματικὸς καὶ ἤρεμος, ταράσσεται μόνον ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν του ἀνάγκην νὰ με-

ταδίδη τὰς γνώσεις του πρὸς τὸ καλὸν τῶν συναδέλφων του ἰατρῶν καὶ διὰ τὴν ἀνακούφισιν τοῦ πόνου. Σοβαρὸς, σκεπτικὸς καὶ σιωπηλός, ἀγνὸς τὴν ψυχὴν καὶ κύριος τῶν συναισθημάτων του, αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ εἰκὼν τοῦ Πατρὸς τῆς Ἱατρικῆς, ὅπως ἐφανερώνατο εἰς τοὺς συγχρόνους του καὶ τοὺς μεταγενεστέρους του. Εἶναι μορφὴ ἀκεραία καὶ ἐνάρετος, ἡ ὁποία προσέδωκεν ἠθικὴν ἀξίαν εἰς τοὺς ἰατροὺς ὅλων τῶν ἐποχῶν, δυναμένη νὰ συγκριθῆ μόνον μετὰ τὴν ἐπιτροπὴν ποῦ ἐξήσκησαν εἰς τοὺς ὀπαδούς των οἱ θεμελιωταὶ τῶν μεγάλων θρησκειῶν.»

Εἰς τὴν διδασκαλίαν του, ὁ Ἴπποκράτης ἀπέκρουεν ὅλας τὰς θεωρίας περὶ ὑπερφυσικῆς προσελεύσεως τῶν ἀσθενειῶν καὶ ἐδίδασκεν ὅτι προέρχονται αὐταὶ μόνον ἐξ αἰτίας τῆς διασπάσεως τῶν νόμων τῆς φύσεως. Διέγραφεν ὅχι σύμφωνα μετὰ ὅσα ἐδιδάβαζεν ἢ μετὰ ὅσα ἐδιδάσκοντο τότε ἢ μετὰ ὄνειρα, ἀλλὰ σύμφωνα μετὰ τὰ συμπεράσματα τῶν ἰδίων του μελετῶν ἐπὶ τῶν πασχόντων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐκάθητο ἐπὶ πολλὰς ὥρας παρὰ τὴν κλίνην τῶν ἀσθενῶν του, παρακολουθῶν τὰ συμπτώματα καὶ τὴν πορείαν τῆς νόσου, ὡς καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐφαρμοζομένων θεραπειῶν, ἀναφέροντα κατὰ γράμμα τὰς ἀποτυχίας του ἐξ ἴσου μετὰ τὰς ἐπιτυχίας. Ἐκαμε ταξίδια εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν. Λέγεται ὅτι ἀπέθανεν εἰς τὴν Λάρισαν εἰς πολὺ προχωρημένην ἡλικίαν.

Διδασκαλία νοσηλευτικῶν καθηκόντων

Ἡ διδασκαλία εἰς τοὺς μαθητάς του ὅσον ἀφορᾷ τὸ πλῆσιμον τῶν χειρῶν, τὴν φροντίδα τῶν ὀνύχων, οἱ ὁποῖοι «δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε μακρύτεροι οὔτε καὶ κοντύτεροι ἀπὸ τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων», τὴν χρῆσιν βρασμένου ὕδατος ἢ οἴνου διὰ τὸ καθάρισμα καὶ τὴν περιποίησην τῶν τραυμάτων, καὶ τὰς λεπτομερείας ὅλων τῶν ὅσων καλοῦμεν τὴν σήμερον «Τεχνικὴ τῆς Νοσηλευτικῆς», φανερώνασαν ὅτι οἱ πάσχοντες ἐνοσηλεύοντο κατὰ τρόπον συνετόν· δὲν ἀναφέρει ὅμως τίποτε περὶ γυναικῶν ἐντεταλμένων τὸ ἔργον αὐτό. Ἦτο ἄραγε ἔργον τῶν θεραπειῶν τῶν ναῶν καὶ τῶν ἱερειῶν, ἢ ὑπετίθετο

ὅτι ὅλαι αἱ ὄριμοι γυναῖκες ὑπεχρεοῦντο νὰ νοσηλεύον τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας των καὶ τὸ προσωπικὸν των ὁσάκις παρουσιάζετο τοιαύτη ἀνάγκη; Ἡ τελευταία αὐτὴ ἐκδοχὴ φαίνεται νὰ εἶναι ἡ μᾶλλον πιθανή, καὶ ἴσως νὰ ἐθεωρεῖτο αὐτὸ τόσον φυσικὸν εἰς τοὺς ἱστοριογράφους, ὥστε νὰ μὴ ἐβλεποῦν καὶ τὴν ἀνάγκην ν' ἀναφέρουν τι περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ, δεδομένου ὅτι, πράγματι, ἡ ἀσθένεια εἶναι τόσον πολὺ καθημερινῶς παρουσιαζόμενον γεγονός.

Ἴπποκράτειος λογοτεχνία

Τὰ βιβλία τῶν ὁποίων ἡ συγγραφή ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἴπποκράτη περιλαμβάνουν τοὺς «Ἀφορισμοὺς», εἶδος κλινικῶν σημειώσεων, 420 περίπου συνολικῶς, τὰ «Προγνωστικά», ἀποτελούμενον ἀπὸ 47 κεφάλαια, μελέτας περὶ διαιτητῶν δι' ὄξέα νοσήματα, τραύματα τῆς κεφαλῆς, ἐξαρθρώσεις, κατάγματα καὶ ἔλκη, ὡς καὶ ἐπιδημικὰ νοσήματα. Τὰ «Προγνωστικά» βασίζονται ἐπὶ ἀκριβῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τῆς γενικῆς καταστάσεως τῶν πασχόντων, συμπεριλαμβανομένης τῆς κορμοστασιᾶς, τοῦ χρώματος καὶ τῶν ιδιωμάτων τοῦ δέρματος καὶ βλενωδῶν μεμβρανῶν, τῆς ὄψεως τοῦ προσώπου, τοῦ σφυγμοῦ, τῆς θερμοκρασίας καὶ τῆς ἀναπνοῆς, τῶν ἐκκρίσεων, τῶν ἐντοπισμένων πόνων, τῆς διαπλάσεως καὶ τῶν κινήσεων τοῦ θώρακος καὶ τοῦ ὑπογαστρίου, τῶν κινήσεων τῶν μελῶν τοῦ σώματος, συμπεριλαμβανομένων τῶν ἀορίστων καὶ ἀσκόπων χειρονομιῶν εἰς τὸ κενόν, καὶ τῆς ψηλαφήσεως τῶν σινδονιῶν, ποῦ συνοδεύονται ἀπὸ σιγανὸν σὰν βογγητὸ παραλήρημα. Καὶ ἀκόμη ἡ γνώστη κλινικὴ εἰκὼν διὰ τὴν ὁποίαν ὁ ὅρος «Ἴπποκράτειος προσωπίς» εἶναι ἔκτοτε ἐν χρήσει. Ἡ θερμοκρασία τοῦ πάσχοντος ἐλαμβάνετο διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῆς χειρὸς ἐπὶ τοῦ δέρματος, καὶ ἡ κατάστασις τῆς καρδίας καὶ τῶν πνευμόνων του διεπιστοῦτο διὰ τῆς ἰσχυρᾶς πίεσεως τοῦ ὠτὸς ἐπὶ τοῦ θώρακος του.

Εἰς τὴν πραγματείαν περὶ καταγμάτων παρέχονται σαφεῖς ὁδηγίαι ἀφορῶσαι εἰς τὸν χειρισμὸν ἐπιδέσμων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποσπῶμεν τὰ ἐξῆς: «Ἐπάρχουν δύο φάσεις

εἰς τὴν ἐπίδεσμολογίαν, ἐκείνη ἡ ἀφορῶσα εἰς τὴν ἐφαρμογὴν, καὶ ἡ ἄλλη, ἡ ἀφορῶσα εἰς τὴν κατόπιν παρακολούθησιν. Δέον νὰ γίνεται ὁ ἐπίδεσμος μὲ ταχύτητα, ἀνωδύτως, μὲ εὐχέρειαν καὶ μὲ χάριν. Ταχέως, διὰ σπουδῆς κατὰ τὴν ἐπίδεσιν· ἀνωδύτως, δι' ἐπιτηδείου χειρισμοῦ· μὲ εὐχέρειαν, διὰ προηγουμένης προετοιμασίας, καὶ μὲ κομψότητα, ὥστε νὰ εἶναι εὐχάριστος εἰς τὴν ὄψιν. Ἐχει ἤδη ἐκτεθῆ διὰ ποίου τρόπου προπαιδεύσεως τὰ καλὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῶν. Ὁ ἐπίδεσμος πρέπει νὰ ἐφαρμόζη καλῶς καὶ νὰ εἶναι στρωτὸς τὴν ὄψιν. Οἱ ἐπίδεσμοι δέον νὰ εἶναι καθαροί, ἐλαφροί, μαλακοὶ καὶ λεπτοί. Τὸ τύλιγμα δέον νὰ γίνεται ἢ μὲ τὰ δύο χέρια ταυτοχρόνως ἢ καὶ μὲ τὸ καθένα χωριστά. Ἀνάγκη νὰ διαλέγωμεν κατάλληλον ἐπίδεσμον, ἀνάλογον πρὸς τὸ μῆκος καὶ τὸ φάρδος τοῦ ὑπο ἐπίδεσιν μέλους.»

Ἔπονται πολλὰ λεπτομέρειαι ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐπιδέσμων διὰ τοὺς ἐκάστοτε εἰδικούς σκοπούς.

Ὅσον ἀφορᾷ γενικῶς εἰς τὸν τρόπον τοῦ φέρεσθαι τῶν ἱατρῶν, ὑπάρχει Βιβλίον Συμπεριφορᾶς, τοῦ ὁποίου ἡ γραφὴ ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἱπποκράτη· ἐν τούτοις πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρμοδίων νὰ ἐκφράσουν γνώμην ἐπ' αὐτοῦ δὲν τὸ θεωροῦν ἰδικῶν του ἔργον. Μέρος αὐτοῦ ἔχει μεταφρασθῆ ὡς ἐξῆς: «Δῶσε εἰς ἕνα ἐκ τῶν μαθητῶν σου τὴν ἐντολήν νὰ ἐκτελῆ ὁδηγίας μὲ προθυμίαν καὶ νὰ ἐφαρμόζη ὠρισμένην θεραπείαν. Διάλεξε μερὰξὺ ὅλων ἕνα ὅστις νὰ ἔχη ἤδη εἰσδύσει εἰς τὰ μυστήρια τῆς τέχνης οὕτως ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ συμπληρώνη ὅ,τι ἐπιβάλλεται καὶ νὰ ἐκτελῆ τοὺς ὅρους τῆς θεραπείας μετ' ἀσφαλείας. Νὰ εὐρίσκειται ἐπὶ τόπου διὰ ν' ἀποφεύγῃται ἀπρόοπτα, τὰ ὁποῖα δυνατὸν νὰ διαφεύγουν τὴν προσοχὴν καὶ τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται τυχὸν κατὰ τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τῶν ἐπισκέψεων τοῦ ἱατροῦ.»

Τὰ ἐπίπεδα ἀτομικῆς ἀγωγῆς τὰ ὀρισθέντα ἀπὸ τὸν Ἱπποκράτη διὰ τοὺς ὀπαδούς του ἦσαν ἐξαιρετικὰ ὑψηλά. Μεταξὺ τῶν ἔργων τῶν ἀποδοιμομένων εἰς αὐτὸν εἶναι ὁ περίφημος Ὀρκος, τὸν ὁποῖον ἐδίδον ὅλοι οἱ ἱατροὶ κατὰ τὴν ἀπονομὴν τῶν

διπλωμάτων, καὶ ὁ ὁποῖος καὶ τὴν σήμερον ἀναγνωρίζεται ὡς τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἱατρικῆς συμπεριφορᾶς.

Ἴδου ἡ μετάφρασις τοῦ Ἱπποκράτειου Ὀρκου, ὅπως τὸν ἀπέδωκεν ὁ Κ. Παλαμᾶς: «Ὀρκίζομαι νὰ θεωρῶ τοὺς διδασκάλους μου ὅστινες μ' ἐδίδαξαν ταύτην τὴν τέχνην ἴσα μὲ τοὺς γεννήσαντάς με. Τὴν δὲ τέχνην ταύτην νὰ μὴ μεταχειρίζωμαι διὰ τὴν ἰδικήν μου εὐμάρειαν εἰς τὸν βίον, ἀλλ' εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ πρὸς τιμὴν καὶ πρὸς ὠφελειαν τῆς πρὸς αὐτὴν πίστεως. Πιστῶς καὶ μὲ ἀκρίβειαν ἐνεργῶν σύμφωνα μὲ τὰς δυνάμεις καὶ τὴν κρίσιν μου, θὰ κάμνω κάθε πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἔργον ἱατροῦ. Εἰς δὲ τοὺς νοσοῦντας, εἴτε πλούσιοι εἶναι εἴτε πένητες, μὲ τὴν ἰδίαν σπουδὴν θὰ τρέξω νὰ προσφέρω τὴν ἐκ τῆς τέχνης μου ἐπικουρίαν. Δὲν θὰ διακυβεύσω δὲ παραλόγως τὴν ζωὴν. Οὐδὲ θὰ ἱατρύσω διὰ νὰ χρηματισθῶ, ἢ καὶ ἀπὸ τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν τῆς διαφημίσεως. Εἰς ὅσας οἰκίας καὶ ἂν εἰσέλθω θὰ τὸ κάμω ἀποκλειστικῶς διὰ νὰ ὠφελήσω τοὺς πάσχοντας, ἀφήνων κατὰ μέρος κάθε ἀδικίαν. Ὅσα δὲ κατὰ τὴν θεραπείαν ἢ καὶ χωρὶς νὰ ἱατροπορεύω εἴτε ἴδω εἴτε ἀκούσω ἀπὸ τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα δὲν πρέπει νὰ λέγωνται ἔξω ἀπὸ τὸν καθενὸς τὴν οἰκίαν, θ' ἀποσιωπῶ, θεωρῶν ταῦτα ὡς μὴ δυνάμενα νὰ λεχθῶσι. Θὰ ἐπικαλοῦμαι δὲ τὴν τέχνην μου ὅσο δύναμαι, καταβάλλων κάθε προσπάθειαν διὰ νὰ ἐφαρμόσω τοὺς νόμους τῆς. Πρὸς τοὺς ὁμοτέχνους δὲ φιλοφρόνως καὶ φιλανθρώπως θὰ φέρωμαι πάντοτε, τούτους δὲ, ὡς ἄλλους ἄρρενας ἀδελφούς ἀναγνωρίζω, θὰ συντρέχω προθύμως, ὥστε νὰ προκύπτῃ ἐκ τούτου ὠφέλεια εἰς τοὺς πάσχοντας. Καὶ ἂν μὲν ἐκτελέσω αὐτὴν τὴν υπόσχεσίν μου, εὐχομαι νὰ ἐπιτύχω εἰς τὸν βίον καὶ τὴν τέχνην, καὶ ν' ἀποκτήσω βοηθὸν τὸν Θεόν. Ἄν δὲ τὴν παραβῶ, τ' ἀντίθετα τούτων νὰ γίνουιν.»

Τοιαύτη λοιπὸν ἦτο ἡ κατάστασις καὶ τὸ ἐπίπεδον τῆς θεραπευτικῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα π.Χ. Περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ἤρχισεν νὰ ἀνθῆ ἡ μεγάλη Ἱατρικὴ Σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας.